51964

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

1999. JANUÁR 57. SZÁM

MILBACHER RÓBERT

57-65

A szelíd farkas és a bárányos róka

PETŐFI ESETE VÖRÖSMARTYVAL MEG A BABÉRRAL

„...a szeretet meghűl, a barátság meghasonlik, testvérek összecsapnak, a városokban zendülés, viszály a falukon, palotákban árulás, s a viszony felbomlik apa s fiú között. Ez az én gazfiam is e jegy alá esik; itt a fiú az apa ellen van. A király kivetkezik természeti hatalmából s az apa feltámad gyermeke ellen. Megettük kenyerünk javát. Fondorság, csel, árulás, romboló zavargás kísérnek nyakra főre sírunkba."[1]

(Kísértetek) „Olvasám Vörösmarti énvédelmét Petőfi ellen, Kossuth Hírlapja 58-d számáb. [!] 1848. Szept. 6. / S ezt érzem: Ládd Vörösmarti, hogy keríté náladnál fiatalabb nyakadba vétkeidet, cselszövéseiddel, miket te tettél ármánykodva Berzsenyi, Kisfaludy Sándor ellen a m. t. társaságnál. / Vörösmarty szelíd farkas, bárányos róka."

Döbrentei papírfecnije – a múltból előbukkanó kísértetként – Petőfinek *Vörösmartyhoz* c. verse kapcsán kirobbant vitára reagál. A még mindig sértett, öreg, és éppen a „romantikus triász" által háttérbe szorított Döbrentei nem kis karörömről tanúskodó szavai arra figyelmeztetnek, hogy bizony az egykor *Fiúként* saját Apái megölésén munkálkodó, ám mostanra (1848) „irodalmi pátriárkává" öregedett Vörösmarty egy új Fiú apagyilkos indulatainak vált célpontjává és áldozatává.

Sic transit gloria mundi – mondja kaján vigyorral, és nem egészen jogosulatlanul Döbrentei.

(A történet) A *Vörösmartyhoz* c. szöveg, amely a virtuális „apagyilkosság" helye, történeti kontextusaként az

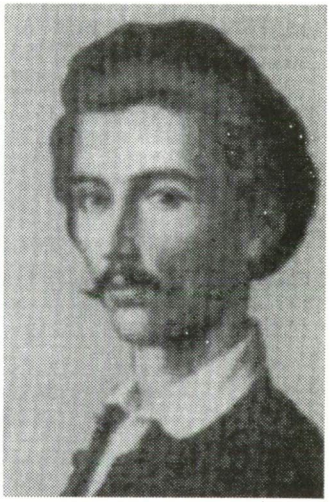

PETŐFI SÁNDOR
(1823–1849)

A Vörösmartyhoz vers a költőfejedelem deszakralizálásának [...], majd a szentségétől megfosztott ember virtuális feláldozásának dokumentuma, amely a hatalmi potenciáját elveszítő (költő)-uralkodó helyébe az új (világ)rend kihívásainak megfelelő költői magatartást állítana.

[1] W. Shakespeare: *Lear király*. Ford.: Vörösmarty Mihály.

1848. augusztus 21-i hadügyi törvény országgyűlési szavazását szokás megemlíteni, ahol is Vörösmarty – és Petőfi ezt vette igen zokon – nem a radikális ellenzék, hanem a kormány előterjesztését szavazta meg. (A kérdés az volt, hogy az újoncokat a császári hadseregbe sorozzák vagy önálló magyar hadsereget állítsanak fel: végül kompromisszumos javaslatként azt fogadták el, hogy a meglévő magyar alakulatokat töltsék fel újoncokkal, de amint lehet, állítsák teljesen magyar lábra a katonaságot.) Petőfi, mint a kormány radikális ellenzékének egyik prominens alakja, a haza elárulásaként értékelte a döntést,[2] és első felháborodásában írta versét, amit még aznap elvitt Vörösmartyhoz, és felolvasott neki. Petőfi barátai, köztük az *Életképek* Petőfi melletti társszerkesztője, Jókai, ellenezték a vers publikálását.[3] Közbejött azonban egy magánéleti esemény: ti. Petőfi, aki nem értett egyet Jókai és Laborfalvy Róza augusztus 30-ra tervezett házasságával, levélben megírta a tervet Jókai anyjának, és Pestre hívta, aki augusztus 24-én útra is kelt, és akinek haragja elől, minthogy nem sikerült lebeszélnie fiát a házasságról, Jókaiék Rákoscsabára menekültek. Petőfi pedig kihasználva szerkesztőtársa „akadályoztatását", Jókai kifejezett ellenkezésének ellenére az *Életképek* 1848. augusztus 27-i számában közzétette a Vörösmarty ellen írt verset.

(Első értelmezés: Brutus) Petőfi maga a szöveghez fűzött lapalji jegyzetében, amely paratextusként mintegy értelmezi azt, a Caesart megölő Brutus tettéhez hasonlítja, s így gesztus értékűvé avatja versét, tehát arra nem esztétikai, hanem performatív funkciót ruház: „Szivem sajog és vérzik, de kérlelhetetlen maradnék, ha elvérzeném is bele. Brutus talán sírva szúrta le jótevőjét, apját, Caesart, de leszúrta."[4] Brutus történetére való hivatkozás Petőfi költészetében korábban már az *Olaszország* (1848. január) című versében is előfordult: „Aludt Brutus, de már fölébrede, / S a táborokban lelkesítve jár, / Mondván: 'Ez a föld, honnan elfutott / Tarquin, s amelyre halva hullt Cezár;". Brutus figurája nem az árulónak, mint pl. Dante Komédiájában, hanem a szabadság katonájának archetípusa, hiszen a királyságra törő, zsarnok Caesart a köztársasági rend érdekében ölte meg.[5] Ez a Brutus-értelmezés Shakespeare *Julius Caesar* c. drámájának Brutus-képén alapul,[6] amelyet még 1836 és 1839 között maga Vörösmarty Mihály fordított. Petőfi a Shakespeare-dráma néhány passzusát használja fel a támadó vershez írott jegyzetében, amikor a szükségszerű, a köztársasági eszme nevében történő gyilkolás és a magánember érzelmi viszonyulása közötti összebékíthetetlen ellentétre hivatkozik: pl. (III. fv. 1.szín): „S majd okát adandjuk, / Mért tettem így, ki, amidőn döfém,

---

[2] Petőfi 1848. augusztus 18-i, Bankos Károlyhoz írott levelében az újoncállítási törvényt egyenesen hazaárulásnak titulálja: „Épen most folyt a vita, az élethalálküzdés a gyülésben, a fölállítandó katonaságról, mit Mészáros, ez az őrült... erőnek erejével a régi német katonaság kaptafájára akar ütni. Láttál-e ennél cudarabb hazaárulást, a magyar nemzetre nagyobb gyalázatot hozó dolgot, akár ostobaságból, akár gazságból ered?"

[3] „Én kértem, hogy ne adja ki lapunkban. Ő mégis kiadta. Ezen meghasonlottunk..." Jókai Mór: Petőfi emlékszobránál. Koszorú 1882. VIII. 404. Id. Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi*. Bp., 1967. 446.

[4] Életképek 1848. aug. 27. PETŐFI 1960. 466.

[5] Plutarkhosz szerint azért éppen március idusán követik el a gyilkosságot, mert elterjedt Rómában, hogy hívei aznap ajánlják fel a koronát Caesarnak.

[6] Valószínűleg Shakespeare maga is Plutarkhosz életrajza alapján dolgozott, hiszen itt is hangsúlyos Brutus köztársaság pártisága, arról nem is beszélve, hogy maga Brutus családfáját visszavezeti az utolsó királyt elűző Brutusig.

/ Szerettem Caesart."; vagy különösen Brutus Róma polgáraihoz intézett beszédének hangneme köszön vissza (III./2.): „...Brutus szeretete Caesar iránt nem csekélyebb, mint az övé. Ha most ezen jó barát kérdezi, miért támadott fel Brutus Caesar ellen, válaszom ez: nem mivel Caesart kevésbé szeretném, hanem mert Rómát jobban szeretem". Petőfi ugyanezt így fogalmazza meg: „Hogy Vörösmartit [sic!] elítélem, nagy áldozat, melyet szívem tesz elveimért, de bármily nagy ez áldozat, kész vagyok és mindenkor kész leszek sokkal nagyobbakat is tenni értetek, szentséges elveim!"

A jegyzet hangsúlyozott fogalmává az *áldozatvállalás* lép elő, amely a beszélőt eszközzé, valami magasztosabb cél, eszme, erő médiumává avatja. A magánemberi, gyermeki státus és a közösségi szerep radikálisan elválik egymástól, sőt kibékíthetetlen ellentétként aposztrofálódik, hogy a közösségi szerep tökéletesen maga alá gyűrje a magánéletit, sőt a költőit. A jegyzet szerepe végső soron abban áll, hogy annak írójában egyrészt saját tettének áldozatát, másrészt pedig mint valamely eszme rettenthetetlen bajnokát mutassa fel. Ez a magatartás már nem csupán az antik történeti példa nyomán lehet ismerős, hanem a francia forradalom jakobinus szereplőinek rendíthetetlen és megvesztegethetetlen (a magánélet által is!) magatartását imitálja. Ezt a „jakobinus etikai" konnotációt erősítheti *A nemzethez* c. szöveg, amelyet Petőfi '48. augusztusában valószínűsíthetően éppen a hadügyi törvény hatására (erről tanúskodik a Bankos Károlynak írott levél és a vers retorikája közti erőteljes párhuzam) írt, a *Vörösmartyhoz* c. szöveg keletkezése idején, és amely a belső árulók ármánykodásában látja a hazát fenyegető legfőbb veszélyt, és ezek leleplezésében a legsürgetőbb feladatot (tipikusan a jakobinus diktatúra logikájának értelmében): „Köztünk van a legnagyobb ellenség, / A cudar, az áruló testvérek! / S egy közülök százakat ront el... [...] Halálos ítélet rájok!"

Talán nem túl gyors és könnyelmű kijelentés, ha a *Vörösmartyhoz* c. vers éppen a vélt belső ellenség leleplezését célozza meg, mintegy példát statuálandó, hiszen ha Vörösmartyt is leleplezi Petőfi, akkor más sem menekülhet, ráadásul felerősíti a „leleplező" elvhűségét, hiszen leleplezésével önmagán ejt fájó sebet.

(A per) És valóban, a vizsgált szöveg retorikai szerkezete olyan *vádbeszédet* imitál, amely valamilyen megfellebbezhetetlen (és egyben megkérdőjelezhetetlen) igazság nevében a vádlottat egy minden kétség nélkül elkövetett bűnnel szembesíti, és egyben az elkövetett bűnt már eleve bizonyítottnak látja. Hiszen ahogyan Horváth János igen találóan fogalmaz, a vádló egyáltalában nem kíváncsi a lehetséges ellenérvekre: „...a költemény nem bizonyít, nem cáfol, nem vitatkozik, hanem abból a ténynek vett föltevésből indul ki, hogy Vörösmarty cserben hagyta nemzetét."[7] A szöveg így valójában nem is *vád*beszéd, hanem az *ítélet* maga, Vörösmarty nem véletlenül írja válasz-cikkét záró epigrammájában, hogy „bírónak még te kicsin vagy". De a vitához hozzászóló Vahot Imre utalása a bakó-szerepre sem véletlen, vagy Jókai a vitához való hozzászólásában is az ítélkezés elutasításáról beszél: „...nem ismerem el, hogy költőnek joga legyen költőtársa felett ítéletet hozni. Itt bíró csak a jövő nemzedék lehet".[8]

Jókai a költők közötti ítélkezés jogának és lehetőségének elutasításával azonban jócskán elkésett. A *Vörösmartyhoz* c. vers beszélője ugyanis nem egyszerűen „költő", hanem valóban „ítélethozó", a fogalom mind jogi mind pedig szakrális értelmében. Az

---

[7] Horváth János: *Petőfi Sándor.* Bp., 1922. 459.

[8] Életképek 1848. II. 315. Szept. 3. ENDRŐDI Sándor: *Petőfi napjai a magyar irodalomban.* Bp., 1911. 491.

Ítélet, mint a Petőfi életművében megjósolt és egyben várva várt esemény szervesen illeszkedik abba a mitológiába, amely az 1846-os költői szerep- és funkcióváltáshoz kapcsolódik *(Sors nyiss nekem tért, Levél Várady Antalhoz, Véres napokról álmodom, Egy gondolat bánt engemet...)*.[9] A szövegekből az irodalomtörténet által már kiolvasott potenciális elbeszélés központi eleme az apokalipszis.[10] Az apokalipszisről való beszéd műfajai Petőfinél a látomás és jóslat, amely az utolsó időkről beszélő alakját a mindentudás omnipotenciájával ruházza föl. Ha valóban messiási történetként próbáljuk olvasni Petőfi életművét 1846-tól, akkor az 1846-os év apokaliptikus jellegű szövegeit mint az „elhívás", a nagy tettre való felkészülés mitologémáját interpretálhatjuk. Ezzel szemben az 1847-es költemények már a tényleges munkálkodás, az igehirdetés dokumentumai, amelyeknek beszélője a mózesi attitűd imitálásával olyan szerepet vállal magára, amely egyrészt szolgáló (népvezér, politikus stb.) jellegű, másrészt pedig a jövőben bekövetkező végítélet előkészítőjeként, a megfelelő (magatartás)normák közvetítőjeként is funkcionál *(A XIX. század költői, A magyar ifjakhoz, Az ítélet, Kazinczy Gáborhoz)*. Az 1848-as költeményekben (*1848, A szabadsághoz, Föltámadott a tenger...*, *A magyarok istene, A gyáva faj, a törpe lelkek..., A nemzethez, Itt benn vagyok a férfikor nyarában...*stb.) a bekövetkező forradalmi változás hatására azután a jövőre koncentráló figyelem helyére a jelen kitüntetettsége lép; a jóslat és szolgálat helyébe pedig az igazságosztás és ítélkezés.[11] Petőfi tehát már nem pusztán látnok és előkészítő, hanem a várva várt végítélet beteljesítője, vagyis a hozzá kapcsolódó Krisztus-képzetet és a kapcsolódó kultikus retorikát az utolsó ítélet haragvó és igazságosztó pankrátorának képzetével szükséges finomítani.

Persze ez a képzet ott kísért már pl. a *Sors nyiss nekem tért...* kezdetű szövegében is, amely igen pontosan „megjósolja" azt a mechanizmust, amely az apokaliptikus beszédmódhoz kapcsolódó retorika használatának következményeként az önmagát isteni/krisztusi pozícióba helyező beszélő apoteózisához vezet: „Meghalni az emberiség javáért! / Mily boldog, milyen szép halál! [...] Mondd, sors, oh mondd ki, hogy így halok meg, / Ily szentül!... s én elkészítem / Saját kezemmel azon keresztfát, / Amelyre fölfeszíttetem". A már 1847-es *A magyar ifjakhoz* c. szöveg kvázi-énje önmagát mint valamiféle új keresztség (vérkeresztség), új megváltás letéteményesét jelöli meg: „Ti bálványimádók, hiúság rabjai! / Jertek, gyilkot fogok szivembe mártani, / Hadd feccsenjen vére / Szét fejeitekre... tán sikere leszen, / Tán megtértek tőle... jertek hozzám ezen / Uj keresztelésre!". Az új vallás, az Írás beteljesülése csupán egyfajta Igazság lehetőségét engedi meg, ennek az igazságnak az érvényesítőjeként lép fel Petőfi: „Nagy idők. Beteljesült az Írás / Jósolatja: egy nyáj, egy akol. / Egy vallás van a földön: szabadság! / Aki mást vall rettentőn lakol. / Régi szentek / Mind elestek, / Földúlt szobraik kövébül / Uj dicső szentegyház épül..." *1848* (1848. okt.–nov.13.).

---

[9] A szerepváltásokkal kapcsolatban vö. Szegedy-Maszák Mihály: *Világkép és stílus Petőfi költészetében.* In: Uő: *Világkép és stílus. Történeti poétikai tanulmányok.* Bp., 1980. Különösen: 234–238.

[10] Vö. leginkább Szörényi László: *Apokalipszis helyett kataklizma. Petőfi utolsó verse.* In: Szörényi László: *„Multaddal valamit kezdeni".* Bp., 1989.

[11] Fried István az 1848-ban bekövetkező szerepváltást a prófétai-apostoli magatartásról való lemondásban látja megvalósulni. Vö. Fried István: *A költői magatartás változatai.* It 1996/ 3–4. 301.

A Vörösmartyhoz című verset mint egy régi szent szobrának földúlását, és valami új felépítésének kísérletét értelmezem a továbbiakban.

(Az apai név) A vers felütése a megszólalás okának és módjának, ezen keresztül pedig a beszélő személyes érintettségének formulájaként olvasható, azaz beszédről lévén szó egyfajta captatio benevolentiae mintájára funkcionál: „Hallgassak-e, mivel szeretlek, / Miként atyámat szeretem? / Hallgassak-e, mert teneked sem / Fáj majd ugy a szó, mint nekem?...". A beszélő mint kényszerű és fájdalmas kötelesség szolgálója egy erősebb törvénynek engedelmeskedik, erősebbnek, mint az atyai szeretet. A Brutus-metafora már rávilágított arra, hogy itt az igazi áldozat maga a beszélő, aki éppen az apai (habár csak nevelőapai)[12] törvény érvénytelenségét kénytelen leleplezni. (Ebben a tekintetben elég ambivalens Petőfi viszonya az ősapákhoz, akiket hol felmagasztal, hol pedig tetteiket a jelen harcaiban megdicsőült fiúk tetteihez képest kárhoztatja. Ez az ambivalencia talán úgy oldható fel, hogy Petőfi verseinek történelemszemlélete szerint a dicső ősapák (kik szolgaföldben nem nyughatnak) kora csupán a Rákóczy-féle szabadságharc bukásáig tart, utána csak a megalkuvás és a szabadság folyamatos feladásának romlás-korszaka következik, amelyet az 1723-as magyar Pragmatica Sanctio szentesít.)[13]

A geneológia mint valamely alapító őstől való származtatás „tudománya" mindig a jelen legitimitásának legfőbb biztosítéka. A félisteni őstől eredeztetett utód önmagában hordja az elődi legjobb (többnyire isteni eredetű) tulajdonságait, s így egyrészt még minden cselekvés előtt kiválasztódik (alkalmassá válik) valamely nagy héroszi tett vég-

---

[12] Plutarkhosz szerint Caesarnak viszonya volt Brutus anyjával éppen Brutus születése idején, aminek következtében aztán Caesar Brutusban vérszerinti fiát látta.

[13] „Csatatér ez a sík, szent csatának tére, / Mert a szabadságért harcolának rajta, / Oh árva szabadság, haldokló kezedből / Az undok árulás a fegyvert kicsavarta. // És a hősök, kik itt a hazáért vívtak, / Hazátlan bujdosók, földönfutók lettek, / És a latrok, kik a hazát elárulták, / Urak lőnek... oh szív, szívem, ne repedj meg!" (A majtényi síkon. 1847. máj. 30.)

„S ez a faj dicsekszik őse érdemével, / Híres hajdanával úgy hetvenkedik.../ Hát majd a jövendő fog-e dicsekedni / Mivelünk? Vajon nem fogja emlegetni / Orcapirulással e kor gyermekeit? [...] „S jaj nekem, százszor jaj, hogy szülőm ellen kell / Kart emelnem, hogy megostorozzam őt, / Gyermek a szülőjét!... engem jobban éget / A seb, melyet rajta vágok; és nagy vétek, / Jól tudom, az ily tett ég és föld előtt. // S én ezek dacára sem fogok pihenni, / Érezzék bár százszor több fájdalmakat, / S verjen meg bár engem a nagy isten érte... / Addig ostorozlak, nemzetem, míg végre / Földobog szived, vagy szívem megszakad!" (Van-e egy marok föld... 1848. január)

„Nagyapáink és apáink, / Míg egy század elhaladt, / Nem tevének annyit, mint mink / Huszonnégy óra alatt." (15-dik március, 1848. 1848. márc. 16.)

„'Vitam et sangvinem / Pro rege nostro!' / Mint hajdanában / Bőgtek dicső apáink. [...] Hogy három század óta úr / Hazánkon a Habsburg-család, / S azóta a hazának Nem volt egy gondolatja, / Nem volt egy érzeménye, / Mely édesebb a kárhozatnál." (Készülj, hazám! 1848. ápr. 5. előtt)

„Föl, nemzetem, föl! Jussanak eszedbe / Világhódító híres őseid. / Egy ezredév néz ránk itélő szemmel / Attilától egész Rákócziig. / Hah, milyen múlt! Hacsak félakkorák is / Leszünk, mint voltak e nagy ősapák, / El fogja lepni árnyékunk a sárba / És vérbe fúlt ellenség táborát!" (Élet vagy halál! 1848. szept. 30.)

„Átkozzuk ki őseinket / A nyugtató föld ölébül, / Miért hagytak fiaiknak / Szolgaságot örökségül!" (Jőj el végre, valahára... 1848. szept. 10.)

rehajtására; másrészt pedig az elődd által kijelölt eszkatológikus cél megvalósítását kapja örökségül.[14] Ily módon az elődválasztás mindenképpen jövőorientált, és minden esetben valamely isteni terv realizálódási folyamatába illeszkedik. Természetesen a múltra hivatkozó és a jövőre figyelő retorika általában a deszakralizált jelen nagyon is profán aktualitásait szolgálja, ám már az emlékezet különféle műfajaiban (mint amilyen pl. az irodalomtörténet is) a cselekedetek újbóli szakralizálása zajlik le.

Petőfi levelezésének tanúsága szerint számára igen fontos lehetett az elődkeresés és az ezzel kapcsolatos metafora-rendszer. (Például éppen a Vörösmarty-vers kapcsán közte és Jókai között kirobbanó vitában a következőket írja szekesztőtársáról: „Jókai az egész nyilatkozatban olly fennhangon, olly kategorice, olly leczkéztetőleg beszél velem, mintha praeceptorom, mintha mesterem, mintha gazdám volna. Az imént vádol engemet feledékenységgel, s ő felejti el, hogy ő az én tanítványom, az én kis öcsém volt, hogy ő az én szárnyaim alatt nőtt fel.") Petőfi számára, aki részben „kívülről" érkezett a magyar irodalomba – hiszen anyanyelve szlovák (anyja csak törve beszélt magyarul) –, különösen fontos lehetett a legitimitásának megalapozása. Ismertek azok a gyerekkori történetek, amelyek szerint a kis Petrovics igen határozottan áll ki magyarsága mellett, vagyis identitását igyekszik megalapozni, persze annak túlkompenzálásával: pl. Koroncy Imre visszaemlékezésében Petőfi egy selmecbányai tanulótársára, Kovácsi Józsefre hivatkozva állítja, hogy „Leginkább született magyarokkal szeretett társalogni, idegen ajkúakkal, minők a tanulók között a selmecbányai lyceumban nagyon is sokan voltak, barátságot nem szívesen kötött".[15] Korai iskoláztatatása arra enged következtetni (talán a piaristáknál eltöltött időt kivéve), hogy apja az evangélikus hitének erősítése mellett, nem az asszimilációt látta követendő példának gyermeke neveltetésében. Pesten Petőfi annak a Jan Kollarnak a tanítványa lesz 1834/35-ben (ráadásul az evangélikus püspök komfirmálta),[16] aki a pánszlávizmus leghírhedtebb magyarországi, szlovák nemzetiségű képviselője.

A már népszerűsége csúcsán járó Petőfi sem kerülheti el a szláv eredetére utaló gúnyos, támadó célzásokat. A legsúlyosabb ilyen eset Petőfi csúfos bukással végződő követválasztási ügye, aminek kapcsán maga írja, hogy az ellenfelei elterjesztették, „hogy én az illirnek, orosznak és ki tudja kinek el akarom adni az országot..."[17] A június 20-i Márczius Tizenötödike arról ír, hogy Petőfiről azt terjesztették el ellenfelei a választók között, hogy „A Kiskunsági kaputosok azzal agitáltak Petőfi ellen, hogy ő republicanus és – tót királyt akar."[18] Vagy ugyanerről a Nemzet 1848. június 22-i 36. számában, hogy „...Petőfi Sándorról minden kigondolható becstelenítő rágalmat terjesztettek a nép között, hogy Petőfi lázító, hazaáruló, orosz kém..."[19]

---

[14] Dávidházi Péter beszél arról, hogy Toldy Ferenc a százados Kazinczy-ünnepen elmondott emlékbeszédében saját cselekvését a mester által elkezdett út beteljesítéseként aposztrofálja. Dávidházi Péter: „Iszonyodnám enmagam előtt", Egy írói Oidipusz-komplexum drámája. Holmi, 1995. 350–365., 313–325.

[15] Koroncy Imre: *Petőfi életéhez.* Figyelő 1889. XXVII. 54–55. HATVANY, *i.m.* 249.

[16] HATVANY *i.m.*, 161.

[17] *Petőfi kun-szent-miklósi levele.* Márczius Tizenötödike. 1848. 82. sz. Jun. 19. In: ENDRŐDI *i.m.*, 451.

[18] ENDRŐDI *i.m.*, 452.

[19] ENDRŐDI *i.m.*, 453.

Amennyiben az 1848 március 15-én már-már megdicsőült Petőfi – aki ugyan kormányellenes támadásai és különösen *A királyokhoz* című, röpiratban közzétett verse nyomán 1848 nyarára gyorsan veszít népszerűségéből – nem-magyar származásával kapcsolatban ennyire könnyen megrágalmazható, könnyen elképzelhető, hogy az irodalomba való bebocsáttatásának idején mennyire fontosnak tarthatta legitimációjának megteremtését.

Mint ismeretes, első *Athenaeum*ban megjelent versét (*A borozó*, 1842. május 22.) Petrovics Sándor névvel szignálja, de már november 3-án megjelent *Hazámban* címűt Petőfi névvel írja alá, és azután néhány álnévtől eltekintve meg is marad ennél a névnél.[20] A névváltással kapcsolatban a következőket írja Szeberényi Lajosnak 1843. március 5-én: „Tehát kitaláltad volna a »borozó« szerzőjét, ha Petrovics alatta nem volna is? No ugy remélem, még könnyebben kitalálod, ki az a Petőfi Sándor, ugyan az Athenaeumban. [...] Szinésztársaim is olvasták az Athenaeumban Petőfi verseit; de ők nem hiszik, hogy én vagyok az."[21] A fenti levélrészlet arról tanúskodik, hogy a kamasz Petőfi névválasztása tudatos és végleges elhatározás lehetett, másrészt pedig feltűnő, hogy addigi énjétől való bizonyos fokú elhatárolódás is megnyilvánul névcseréjében.

Rejtőzködés[22], identitáskeresés és elhatárolódás fogalmai mentén értelmezhető Petőfi névválasztásainak logikája. Ebben a tekintetben is igen érdekes egy korabeli viszszaemlékezés (persze a hitele ezeknek mindig kétes), amely Petőfinek apjával való szakításával köti össze a Petrovics apai név elvetését, és a Petőfi név felvételét: „Ekkor történt, hogy Pesten találkozván vele, midőn őt Petrovics néven szólítám, egész komolyan válaszolá: 'Csalódik ön, én nem vagyok Petrovics.' Én kissé megütközve mondám: 'Ne tréfálj Sándor, hisz fogad is elárul.' Mire ő félig komolyan, félig tréfásan válaszolá: 'De úgy van, barátom, én nem vagyok többé Petrovics, hanem Petőfi. Atyámmal keményen meghasonlottunk, – kitagadtuk egymást.'"[23]

A Petőfi név felvételéhez fűződő történet a valódi, vérszerinti apától való emancipálódás története. Az igazi apa meg- és kitagadása mintegy eloldja a költőt reális kötődéseitől és életének új dimenzióba helyezését (nyilvánvalóan a költészet „szent szférájáról" van szó) készíti elő. Az eredeti névtől való megválás az újjászületés rítusa, amely nemcsak a Petrovics névhez kapcsolódó negatív konnotációktól való szabadulást, hanem egy gyökeresen új identitás felvételét is jelentheti.

Az új költői identitás mint szerep elsődlegesen Vahot Imre lapjánál betöltött segédszerkesztői pozícióban, és a felvállalt népköltői alakban realizálódik. Petőfi 1844. április elején lesz a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője és egyben a falusi nótárius öltözetében járatott kirakatfigurája. Vahot Imre *Emlékirataiban* a következőképpen nyilatkozik: „...Vörösmarty, ki minden tehetséges fiatal magyar költőnek valódi atyai pártfogója

---

[20] Petőfi névváltásának semmiféle hivatalos nyoma sincsen, azaz sohasem kérvényezte meg a névmagyarosítást, egyszóval Petőfi Sándor nevű ember hivatalosan nem létezett a korban. (Margócsy István szóbeli közlése.)

[21] Petőfi Sándor *Összes prózai művei és levelezése.* Bp., 1960. 218.

[22] A Garay-affér lényegében egy ilyen név probléma miatt robbant ki, ti. Garay az Életképekben Petőfi néven közölt verset, holott Petőfi Andor diák név alatt kívánta azt közzétenni, mert Bajza-Verőczey lapszemlerovatában elfogulatlan véleményt akart művéről hallani. Vö.: Petőfi levele Bajzához 1843. június 3-án.

[23] Sárkány János: *Felvilágosítás Petőfi Sándor születéshelyéről s napjáról.* Vasárnapi Újság. 1857. jan. 4. (lapalji jegyzet). Id. HATVANY, *i.m.* 427.

volt, figyelmeztetett engem: szólítanám fel az akkor még kevéssé ismert és méltányolt Petőfit is lapomban leendő közreműködésre. / De én már akkor is szép és nagy jövendőt ígértem mindinkább fejledező költői talentomának s felismerve és megkedvelve tősgyökeres magyarságú írásmódját, művei eredetiségét, - tovább mentem, mint Vörösmarty kívánta, s [...] szerkesztősegédnek hívtam meg őt, dacára annak, hogy némely jó barátai rossz hírét költék, korhelységgel vádolták, s azzal ijesztgettek és akarták őt tőlem elidegeníteni, hogy a szerkesztő-segédi gépies munkához nem lesz kedve és türelme."[24] Nem lehet nem felismerni Vahot érvelésében azon igyekezetet (leginkább a „már akkor is", a „dacára annak" szövegrészek árulkodnak róla), hogy viszszamenőlegesen bizonyítsa: tulajdonképpen ő fedezte fel Petőfit, még Vörösmarty - akinek érdemeit azért mégsem lehet eltagadni - támogató ajánlását is megelőzve és felülmúlva.[25] Vahot úgy igyekszik önmagát feltüntetni, mint Petőfi szellemi atyját, holott ezt Petőfi elutasította. Erről tanúskodik Arany Jánoshoz írott levele, amelyben a Vahot Imrével való szakítás (párbajra hívja Petőfi Vahotot, mert az a Tízek Társaságának moratóriuma ellenére is közöl tőle verseket lapjában) kapcsán a következőket írja: „...nekem esik [ti. Vahot], hogy én milyen komisz fráter vagyok, nemcsak hogy magam elpártolok tőle, hanem még dolgozó társaitól is megfosztom, et caetera, s vádol égbekiáltó hálátlansággal, mondván, hogy ő emelt fel engemet a porból, ő tett azzá, ami vagyok, ő teremtett. (Nem mosolyogsz? Nem nevetsz, nem kacagsz? nem röhögsz?)"[26]

Vahot mint szellemi atya tehát szóba sem jöhet, annál is inkább, mivel Petőfi ezt a szerepet már Vörösmarty Mihályra osztotta, aki ezt részben fel is vállalta.[27] 1847. július 9-ére datált úti levél szerint pályakezdését Vörösmartynak köszönheti ő maga is, (no meg persze a haza): „A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállott meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely a kártyás utósó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör, s lett pénzem és nevem. - E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty."[28] Petőfi azért természetesen részben megváltoztatja a történteket, hiszen például Bajza nevét nem említi, holott nem elsősorban Vörösmartyhoz, hanem hozzá, az Athenaeum szerkesztőjéhez fordul közvetlenül (pl. csak hozzá intéz levelet). A múlt szépítése egyértelműen a mítoszalkotás jegyében történik.

Vörösmarty mint az „új élet adója" természetesen a valódi apával történt szakítás után szent szférában nemzi újra Petőfit. Maga az idézett szöveg az előző élet folytathatatlanságát állítja (*„végső ponton álltam"*), amely vagy a teljes bukáshoz, vagy pedig a feltámadáshoz (ld. a kártyás-hasonlatot!) vezet. Petőfi idézett passzusa az újjá születés toposza mellett a név-szerzés mitikus eseményével is terhes (*„lett pénzem és nevem."*). A Petőfi név használatával kapcsolatban meséli Orlay Petrich Soma a következőket: „Vörösmartynál mint Pönögei Kis Pál mutatta be magát, mely név alatt egy pár nép-

---

[24] Vahot Imre *Emlékiratai*. Bp., 1881. 231–232. Id. HATVANY, *i.m.* 547.

[25] Hatvany egyébként igen élesen kikel Vahot ellen, akit a múlt meghamisításával vádol. Vö.: HATVANY, *i.m.* 639–642.

[26] Petőfi Aranynak 1847. Március 31. In: Petőfi Sándor *Összes prózai művei*. Bp., 1960. 308.

[27] Martinkó András beszél arról, hogy Vörösmarty elég sok kezdő költő patrónusa volt a korban.

[28] Petőfi Sándor: *Úti levelek Kerényi Frigyeshez*. In: PETŐFI, *i.k.* 361.

dalt közölt volt, s most mint Petőfi megbízottja állítólag ettől néhány költeményt hozott Vörösmartynak. De miután ez Petőfiről elismerőleg nyilatkozott, nem titkolta előtte tovább kilétét. / E két veterán költő [ti. Bajza és Vörösmarty] szíves fogadása és buzdító szavai termékenyítően hatottak Petőfi költészetére, s ez időtől fogva sűrűbben jelentek meg az »Athenaeum«-ban, »Honderű«-, »Regélő«-ben, s minden megjelent verse új fényt árasztott nevére."[29] Ugyanerről Petőfi Szeberényi Lajosnak fentebb már idézett levelében így ír: „Karácsonykor Pesten valék, s megismerkedém személyesen Bajzával és Vörösmartyval. – Vörösmartynak szembetűntek verseim, s amint Bajzától hallám, ő a Petőfi név alatt valami régibb irót [!] vélt rejtezni."[30] Látható, hogy Orlay mennyire torzítva és pontatlanul adja elő a történetet, bár a lényeg ugyanaz: a Petőfi név csak a két nagy nemzeti költőnek (de leginkább Vörösmartynak) az e névvel szignált szövegekkel kapcsolatos jóváhagyó-elfogadó nyilatkozata után válhatott alkalmassá arra, hogy legitim jelölője legyen mind a névhez kapcsolódó szövegkorpusznak (vö.: *„minden megjelent verse új fényt árasztott nevére."*), mind pedig a szövegeket létrehozó személynek.

Petőfi számára valójában Vörösmarty, aki a Nemzeti Körben szorgalmazta Petőfi verseinek kiadását még 1844-ben, és akinek Petőfi 1847-es Összes Költeményeit ajánlja („Tisztelet és szeretet jeléül Vörösmartynak ajánlva a szerző által.") minden bizonnyal inkább jelenthette az irodalmi értelemben vett apa-figurát, mint Vahot Imre. Martinkó András Vörösmarty és Petőfi viszonyát a következőképpen értékeli: „...apa és fiú viszonya ez (Vörösmarty eszerint cselekszik, és Petőfi kimondja ezt), melyben a fiú tisztelettel nézi [...] az apa teljesítményét, ez pedig a fiúban a korszerű és szükségszerű mást, a számára már elérhetetlent látja..."[31]

(Második értelmezés: Lear) Vörösmarty a támadásra Kossuth Hirlapja 1848. szept. 6-i számában válaszolt, és mint a szöveg (egyik) első olvasója következőképpen értelmezte Petőfi versét: „Petőfi azt irja versben, [sic!] hogy én míg fennjártam, nagynak mutatkozám, leszállva kicsin vagyok, hogy földön besározám magamat, s inkább szeretne rajtam vért látni mint sarat, hogy a 'szózat' [sic!] már érthetetlenné lett, s hogy nem ő, hanem én tépem le fejemről a babért."[32] A cikk további részében megindokolja a hadügyi vitában leadott szavazatának jogosságát, majd felteszi az értetlenkedő kérdést: „S ha most azt kérdi valaki: miért hát ez a nagy hűhó elvekről, babérról, sárról és vérről, sasról, és felhőről? Kisül, hogy semmiért: mert én egyetlen elvet sem tagadtam meg, s az egész ömledezés nem egyéb, mint egy fiatal hazafi, s e mellett költői kebelnek túláradása." Vörösmarty tehát politikai értelemben nem tartja helyénvalónak a vers indítékát, és valahol másutt próbálja keresni a valódi okot, amely Petőfit ilyen támadásra késztette: „...Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mind eddig még egy jó szót sem szólt; honnan van az, hogy olly mohón ragadta meg az alkalmat, róla kárhoztatását kimondani?"[33] De a vitához álnéven hozzászóló Vahot Imre sem tartja indokoltnak a politikai eredetű vád és a költői nimbusz megtépázása közötti

---

[29] Orlay [Petrics (!)] Soma: *Adatok Petőfi életéhez.* Budapesti Szemle 1879. XIX. 352. Id. HATVANY, *i.m.* 426.

[30] PETŐFI, *i.k.* 218.

[31] MARTINKÓ, *i.m.* 37.

[32] Vörösmarty Mihály: *A magyar hadseregről. Petőfihez.* Endrődi 1911. 493.

[33] ENDRŐDI 1911. 495.

kapcsolatot: „...miként Vörösmarti a képviselő, ha mindjárt bűnt követne is el [...] Vörösmartinak a költőnek babérját ez által soha nem téphetné szét, és ha mindjárt valóban bűnt követne is el, – még akkor sem illenék Petőfinek az ő irányában a bakó szerepét elvállalni."[34]

Vörösmarty (és vele a szöveg két másik „hivatásos" olvasója: Jókai és Vahot) tehát nem csupán a politikai döntés hatásaként értelmezi Petőfi támadását, hanem valamiféle rejtett, de a háttérben igen erőteljesen ott munkáló indítékokra vezeti azt vissza; végső soron mintegy elvétésként értelmezi tehát Petőfi kegyeletesnek induló, ám szánakozássá alakuló megszólalását: a szöveget magát pedig virtuális palimpszesztté avatja, hiszen a látszólagosan politikai indíttatás „alól" előtűnni látja a valós (pszichológiai) okot. A Petőfi-vers parafrazeálása alapján Vörösmarty értelmezése a kicsinység, a besározottság, a „megölés" (vér), a Szózat elavulása, és a költői babér saját kezű letépése kapcsán a politikumról inkább valamiféle költői „versengés" és „detronizálás" szándékára helyezi a hangsúlyt.

A szöveg kapcsán kézenfekvőnek tűnő értelmezés az irodalmi Oidipusz-komplexus alakzatait és trópusait invokálhatja, mint olyan segítséget, amely a potenciális palimpszesztus dekódolását segíthetné elő. Csakhogy az apa-komplexus retorikai formulái korántsem (el)rejtettek Petőfi versében, sőt kétszeresen is hangsúlyossá vannak téve (jegyzet, és első szakasz), vagyis éppen reflektáltsága és kifejtettsége okán maga is valamiféle elfedő mechanizmusként funkcionálhat csupán. A nyilvánvalóvá tett, illetve annak szánt jelentés (a vershez fűzött paratextusként funkcionáló jegyzetet felfoghatjuk Petőfi önértelmezéseként, de természetesen egyben a szöveg szerves részeként is): az önértelmezés az apa szimbolikus megölését hangsúlyozza a Brutus-metafora felhasználásával, amely egyben valamely megfellebbezhetetlen Igazság érvényre juttatását is szolgálja. Ez az értelmezés a genette-i értelemben használt hypertextjeként a *Julius Caesar*t tekinti, mintegy magától értetődő (mindenki által elértett) referenciát.

Ugyanakkor az az értelmezés, amelyet Vörösmarty ad a szövegnek a politikai metaforát redundánsnak tekinti, vagyis valójában eloldja a *Julius Caesar*tól a verset, és rejtett, ki nem fejtett („szólt igen rosszul palástolt s mondhatom, igen idétlen szánakozással, mellyre én teljességgel nem, szorultam rá.") pszichológiai értelmezés lehetőségét veti fel. Egyébként Petőfi a válaszában, amely szept. 8-án jelent meg ugyancsak a Kossuth Hirlapjában, a leleplezett gyermek sértődöttségével reagál: nem a sugallt értelmezési lehetőséggel élő Vörösmarty, mintha rajtakapná őt valami mismásoláson: „Azt én gondoltam előre, hogy Vörösmarty felelni fog versemre, de megvallom, ingyen sem hittem, hogy úgy fog felelni, amint felelt. Nem hittem, hogy olyan fegyvereket fog használni, minőket senkitől sem érdemlek, s ő tőle legkevésbbé, s a mellyek ő hozzá nem is méltók: a gyanusítás és lenézés fegyvereit. Ezek a polemia legkopottabb, legmindennapibb fegyverei. Ha kardot szúrt volna belém, hallgatnék, de miután bunkósbottal támadt meg, nem hallgathatok."[35]

Úgy tűnik, hogy a csak nyomokban, sejtetésekben megjelenő Vörösmarty-féle interpretáció központi fogalma a *szánalom*, *szánakozás*. Ez a fogalom mindig valamely szerencsétlen, önmagán segíteni nem tudó, tehetetlen stb. ember kapcsán felmerülő érzelem körülírására szolgál. És valóban a *Vörösmartyhoz* c. vers Vörösmarty múltbéli, dicső nagyságát a jelen szánalmas, nevetséges állapotával állítja szembe (l. a sas-metafo-

---

[34] Nemzetőr 1848. szept. 10. ENDRŐDI *i.m.*, 501.

[35] ENDRŐDI *i.m.*, 497.

rát!). Ennyiben tehát nem Caesar alakja korrespondál (aki éppen túlságosan is erős jelen(lét)e miatt kell megölni) Vörösmarty figurájával, hanem az éppen ebben az időben, és éppen Vörösmarty által fordítani kezdett (csak az ötvenes években befejezett) Lear király alakjával. Vörösmarty értelmezése tehát, amely elutasítja a *Julius Caesar* hypertextként való értelmezését, a *Lear király* c. Shakespeare-drámát emeli ugyanebbe a pozícióba. Gyulai Pál szerint Vörösmarty már 1847 óta foglalkozott a dráma fordításával, de Petőfi 1848. február 10-én kelt levelében ír róla Aranynak: „Shakespearet erősen fordítjuk Vörösmartyval, én e hónapban bevégzem a 'Coriolánus'-t, már a negyedik felvonás vége felé járok, Vörösmarty 'Lear'-ez.".[36] A korabeli folyóiratok '48 januárjában adnak hírt *(Pesti Divatlap, Honderű, Életképek)* arról, hogy Vörösmarty és Petőfi Shakespeare-fordításba kezdtek, egyedül az Életképek említi, hogy „A könyvkiadó társulat vállalkozott Shakespeare lefordítására. Előlegesen annyit említünk meg e tárgyról; hogy a két műfordító Vörösmarty és Petőfi leend. Vörösmarty Leart, Petőfi Coriolant fordítja". Petőfi valóban el is készül a Coriolanus fordítással, amelyből február 27-én mutatvány jelenik meg az *Életképek*ben, majd 1848. május 10-én jelenik meg a teljes fordítás: *Shakespeare összes színművei. Angolból fordítják Arany, Petőfi, Vörösmarty. I. Coriolanus* címmel. Vörösmarty azonban 1848-ban abbahagyta a Lear-fordítást, Gyulai szerint a politikai események miatt, majd csak élete végén fejezte be.

A Lear király története valóban egy a hatalmáról önként lemondó, végső soron önmagát „természeti" felkentségétől, szakrális funkciójától megfosztó, így gyengévé, szánalmassá, kiszolgáltatottá váló *ember* története. A Petőfi-vers refrénje, amely állandó ismétlődésként bizonygat és egyben győzköd („Nem én tépem le homlokodról, / Magad tépted le a babért."), a költő fejedelemmé koszorúzott Vörösmartyt nyilvánvalóan Lear királlyal állítja párba. Tudjuk, hogy 1843-ban Petőfi Kecskeméten a *bolond* szerepét játszotta a drámában, akinek az állandó szembesítő, igazságkimondó funkcióját láthatjuk viszont a refrén beszélőjében.

A királyi szerep, mint Isten által megszentelt, s így szakrális funkció egyben a közösség boldogulásának, jólétének biztosítéka.[37] Nem véletlenül veszít népszerűségéből Petőfi *A királyokhoz* c. verse után, amelyre többen versben válaszoltak. Mező Dániel önálló röpiratban fejti ki, hogy a király munkálkodása a hon virágzását célozza („Mert e hon fölvirágozásán / Fáradozva minden jót akar;"), illetve aki ellene lázít rosszabb mint a dögvész mirigye: „E zavar-halászt, e béke és hon / Gyűlölőt mindenki vesse meg; / Trón s király ellen ha szólna többé / Vakmerőn, hon-átok sujtsa meg: / Dögmirigytől könnyebb ovakodni / Mint lázzitó szók hatásitól".[38] Június 5-én a *Debreczen-N.váradi Értesítő*ben megjelent vers a király elleni lázítást a haza elveszésével hozza összefüggésbe: „Bűn, rettenetes bűn! Minden lázító szó, / Mely kételyt támaszt a nemzet szívébe, / És ha egyszer gyökeret ver e bűn: / Tenyészik mint a gyom mérges növénye, / S késő a megbánás kihűlt bosszú után, / Sírni a veszélybe döntött haza romján."[39] Petőfi a gyors népszerűségvesztés hatására részben visszavonja királyellenes kirohanását, mondván, hogy még nem aktuális a republikánusság nálunk, de a jövő őt fogja igazolni: „Azonban a monarchiának van még jövendője nálunk, sőt mostanában

---

[36] A Coriolánus mint hypertext Az Apostol c. elbeszélő költeménnyel állítható párba. Erről vö.: Hász-Fehér Katalin: *Az apostol körül.* Tiszatáj 1998. március. (Diákmelléklet.)

[37] Vö.: Molnár Tamás: *A hatalom két arca: politikum és szentség.* Bp., 1992. Ford.: Mezei Balázs.

[38] 1848. április 23. ENDRŐDI *i.m.*, 411–412.

[39] ENDRŐDI *i.m.*, 431.

elkerülhetetlen szükségünk van rá, ezért nem kiáltottam ki a respublikát, nem lázítottam (mint rám fogják), csak megpendítettem az eszmét, hogy szokjunk hozzá. Ennél többet tennem esztelenség lett volna, ennyit tennem a haza- és emberszeretet kényszerített a magam föláldozásával is."[40] (Petőfi részleges visszalépése a tabusértéstől való visszariadás gesztusaként is értékelhető, hiszen a gyors népszerűségvesztés a tabusértő kizárásának jeleként értelmezhette maga is: „Tény, hogy még a márcziusi napokban is a magyar nemzet egyike voltam... néhány hét, s ime egyike vagyok a leggyűlöltebb embereknek. Minden elmenő hazafiui kötelességének tartja egy-egy követ hajítani rám." Tompa Mihály írja róla egyik levelében: „... Petőfi elcsendesedett nagyon, vidéken tapasztalatom szerént, - kivétel nélkül keresztfára feszítené minden ember..."[41] Petőfi mint tabusértő majd a a júliusi követválasztáson szenvedi el a legteljesebb megalázatást, kirekesztést.

A *Vörösmartyhoz* vers a költőfejedelem deszakralizálásának („Azért hagyád el a múzsákat, / Azért tevéd le lantodat, / Hogy, földre szállván az egekből, / Tüstént besározd magadat. / Sarat, sarat kell látnom rajtad! / Inkább szeretnék látni vért."), majd a szentségétől megfosztott ember virtuális feláldozásának dokumentuma, amely a hatalmi potenciáját elveszítő (költő)-uralkodó helyébe az új (világ)rend kihívásainak megfelelő költői magatartást állítana. Közismert, hogy 1848. március 15-én, és utána Petőfi népszerűsége messze felülmúlta Vörösmartyét, aki ráadásul gyakorlatilag nem is igen írt verset. Az értelmezett mű hatodik szakaszában (amelyről fentebb azt mondtuk, hogy a büntetés kirovásának helye) a következő áll: „Te voltál a nemzet költője? / Te írtad azt a Szózatot, / Mely szólt egy országnak szívéhez?... / Azt most már szétszakíthatod, / Mert hieroglif lett belőle, / Amelyet senki meg nem ért." A szerző bűnössége tehát megfosztja versét jelentésétől, érthetetlenné teszi, elnémítja: megfosztja nyelviségétől. Vörösmarty a nyelvvesztés (nyelvfeledés) állapotába kerül, hiszen éppen azzal szemben követett el bűnt, aminek nevében és *révén* egyáltalán szóhoz (nyelvhez) juthatott: „Megunta azt a szennyes pályát / A nemzet, melyen eddig ment, / Kiküzdé magát belőle, / S uj célt tüzött ki odafent, / S ti visszahurcoljátok őt a / Mocsárba, honnan már kiért." Súlyosbító körülményként említi a vádló Vörösmarty költő voltát, hiszen „Ha a költő is odahagyja, / Ki küzd aztán a jó ügyért?" A büntetés a költő életművének elnémulása, és a költői névtől való megfosztás gesztusa lesz („Ki hitte volna? Én nem hittem, / Hogy neved is, e fényes név, / Hazánk egén csak rövid létű / Futócsillag volt, nem egyéb.").[42]

A nemzet mint kozmosz és mint rend tehát kiveti kebeléből az ellene támadót: megszólalásának legitimációs bázisától, versének jelentést adó értelmezői közösségtől, és egyáltalán identikusságának lehetséges legitimációs alapjától (lásd a névtől való megfosztást) fosztja meg önmagát a bűnös.[43]

---

[40] ENDRŐDI *i.m.*, 435-436.

[41] Tompa Mihály levelezése I. 1839-1862. S.a.r.: Bisztray Gyula. Bp., 1961. 84.

[42] Mellesleg Petőfi a jegyzetekben „i"-vel írja „y" helyett Vörösmarty nevét, vagyis virtuális kasztrációt végez el rajta. Persze a demokratizáló, republikánus etikettnek is megfeleltethető ez a variáció, bár a későbbiekben nem marad meg az i-s névváltozatnál, hanem visszatér a hagyományos „arisztokratikus" írásmódra.

[43] A referencia, értelmezői közösség és „nyelvtelenség" problémájával kapcsolatban Arany János '50-es évekbeli költészete érdemel kitüntetett figyelmet, különös tekintettel a *Letészem a lantot* c. versére.

(A trónfosztás) A *Szózat* aktualitásának elvesztése együtt jár egy új, erős költemény apoteózisával, ami természetesen a *Nemzeti dal* himnuszként való éneklése be is teljesít. Lukácsy Sándor szerint a *Nemzeti dal* szövege (különösen a refrén) Vörösmarty *Fóti dal*ának köszönheti létét.[44] Viszont ennél sokkal fontosabb, hogy leginkább a *Szózat* bloomi értelemben vett el(mis)másolásaként funkcionál.[45] (Ehhez hasonlóan érdemes az értelmezésre *A magyarok istene* (48. ápr.), amely a *Hymnusz* újraírása lehet.) Vörösmarty mint a kor erős költője a '48-ban istenülő Petőfit már létében is eredetére emlékezteti, amely ugyanakkor istenülésének gátjává lehet. Gyulai Pál szerint a kettejük közötti rivalizálás nyílt titokként élt már az elemzett események előtt is: „Petőfi néhány év alatt meghódította a közönséget, s mint lírikus Vörösmarty versenytársává emelkedett, sőt némelyek azt tartották, hogy felül is múlta. Petőfi ellenségei azt terjesztették, hogy ezt ő maga mondotta volna, mi Vörösmartyné fülébe jutván, elpanaszolta férjének. 'Hadd múljon felül mielőbb - jegyzé meg Vörösmarty -, nem szeretnék úgy meghalni, mint Magyarország első költője.' [...] Elismerte Petőfi zsenialitását, s bár ez az új líra az övével némely pontban ellentétben állott, mégis örömmel üdvözölte, mert érezte, hogy nem egyéb az, mint fejlődési stádiuma a mindinkább nemzetivé váló magyar költészetnek, melynek ő vetette meg alapját."[46]

Az erős elődd hatásától való szabadulás folyamatának bloomi kategorizálásából leginkább a *klinamen* és a *tessera* fogalmak alkalmazhatók Petőfi próbálkozására, vagyis az aktuálissá vált jóslatok beteljesedésével (l. fentebb!) a költő elődök műveit a nemzet jelene és saját ítéletosztó szerepe felé alakítja, illetve kiegészíti a beteljesedés retorikai elemeivel.

A *Vörösmartyhoz* című Petőfi-vers tehát egyértelműen a lehető legerősebb elődtől való emancipálódás kísérleteként értelmezhető. Az olvasó irodalomtörténet (az irodalomtörténet mint olvasó) Petőfiben olyan „erős költőt" igyekszik látni és láttatni, aki „újrakezdi" a magyar nemzeti irodalmat. (Ld. pl. Martinkó András kiváló tanulmányának azon igyekezetét, amely Vörösmartyt mint Petőfi Keresztelő Jánosát igyekszik láttatni.) Az origó, az abszolút zéró pont fogalma nem engedi meg az eredetkeresés trópusainak és alakzatainak alkalmazását.

Például Petőfi *öntörvényűségének* mítosza szervesen beépült mind a kortársi emlékezet (pl. „Hibák nélkül ő sincs, mert gyarló, halandó, esendő ember, de azért tűzlelke magas szárnyalatával, villámként tör magának saját, önállású utat a magyar irodalom egén, s most már a legfényesebb, legnagyobb csillagzatok közt ragyog ő itt, hideg gúnymosollyal tekintve az apró, hulló csillagocskák irigy kacsintásait."[47]), mind a későbbi irodalomtörténeti diskurzus nyelvezetébe[48], mintegy olyan kritikusi vágyteljesü-

---

[44] Lukácsy Sándor: *„Most vagy soha!" Egy kis filológia a halhatatlan szavakról.* Élet és Irodalom 1963. 30. sz. 6.

[45] Petőfi már pályakezdése óta folyamatosan megpróbálja „felülírni" Vörösmarty költészetét. Lukácsy Sándor pl. már az 1844-es *A helység kalapácsa* c. műben is a *Zalán futásá*nak parodisztikus megidézését látja, de ezen kívül is számos példát idéz. Lukácsy Sándor: *Ki tépte le a babért?* In: L.S.: *A hazudni büszke író.* Bp., 1996. 328.

[46] Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza.* In: Gy. P. *Válogatott művei.* Bp., 1989. 1120.

[47] *Irodalmi levelek Constancziához. I. Petőfi és ellenségei.* Pesti Divatlap 1845. okt. 2. ENDRŐDI *i.m.*, 138.

[48] Vö. Margócsy István [szerk.]: *„Jöjjön el a te országod..."* Bp., 1989.

lés trópusaként, amely törvényhozó/törvényadó héroszokkal szeretné benépesíteni a nemzeti irodalom Panteonját. A tiszta eredet felmutatásának vágya az alapító ős tettét mint divinatórikus aktust igyekszik meglátni és láttatni, nem utolsó sorban önnön legitimációjának biztosítékaként.

Az effajta abszolút kezdő pontba állított költő nem csupán morális stb. öntörvényűséggel tüntethető ki, hanem költészetének poétikai értelmű társtalanságát állítva, annak hagyomány*teremtő* erő tulajdonítható. Így tehát a Vicot idéző Harold Bloom hatás-iszony [anxiety of influence] elmélete nem csupán arra az „erős költőre" érvényes, aki megpróbálkozik azzal, hogy „önmagából eredeztesse önmagát"[49], hanem arra a kritikai diskurzusra is, amely „eredetként" igyekszik értelmezni az erős költő életművét, hogy annak szakralitása megszentelje önnön tevékenységét. (Innen is érthető és eredeztethető a kritikai nyelv trópusainak szakrális jellege.) Gyulai Pál, aki bevallottan elfogulatlanul kívánt beszélni Petőfiről (és valóban kevésbé kultikus a nyelvhasználata, mint pl. Erdélyi nagy kanonizáló célzatú tanulmányának), Petőfi kanonizációjával az általa preferált nép-nemzeti irány és természetesen saját úttörő munkájának legitimálását végzi el: „Költészetünkben, a lírában s illetőleg Petőfinél nyilatkozott leghatalmasabban a kor, a nemzeti szellem. Neki esztétikusra lett volna szüksége, ki öntudatra emelvén azt, mi a közönségnél s talán benne is csak öntudatlanul élt, irodalomtörténeti hatását gyümölcsözővé tegye, ne pedig szeszélyeivel vesződjék."[50]

Petőfi kanonizációjának története valójában nem Gyulai Pál dolgozatával vette kezdetét, hanem már a kortárs kritikák egy része is egyértelműen benne látta a magyar irodalom továbbfejlődésének letéteményesét. Azok a kortárs bírálatok, amelyek nem elutasító hangnemben szólnak Petőfiről, költészete legnagyobb érdemét abban látják, hogy „az egészséges természet, a tőzsgyökeres magyar nép költője, kinek legtöbb költeményét úr és pór egyaránt megérti..."[51] Az érdekes igazából az, hogy nem csupán az affirmatív jellegű bírálatok látták Petőfit a nép és nemzet költőjének, hanem azok is, amelyek túlzásba vitt népies hangnemét elítélve, de bizonyos megszorításokkal örömmel ismertek rá költészetében a nép tiszta hangjára pl.: „...ez időszak [ti. az első időszak] ollyan verseket hozott Petőfitől, mellyekben a' költészet barátja örömmel üdvözölte a' szépreményű ifjút, mint kiből a' magyar músa ihletése szólt, nemcsak a' műbarát, de minden romlatlanul művelt és művelendő magyarnak kebeléhez".[52] A szempont, amely Petőfi megítéltetésének alapjául szolgált, mindenesetben a népiesség irodalomba oltásának szempontja volt, akár ezt sikeresnek, akár sikertelennek minősítette az adott kritikus. Petőfi kanonizációjának folyamata annak a népiességnek a jegyében gondolandó el, amely az 1840-es évekre[53] – bár még nem tökéletesen tisztázott

---

[49] Harold Bloom: *Költészet, revizionizmus, elfojtás.* Helikon 1994/1–2. 62. Ford.: Hódosy Annamária.

[50] Gyulai Pál: *Petőfi Sándor és lírai költészetünk.* In: Gyulai Pál *Válogatott művei.* Vál.: Kovács Kálmán. Bp., 1989. 439.

[51] *Irodalmi levelek Constancziához. I. Petőfi és ellenségei.* Pesti Divatlap 1845. okt. 2. ENDRŐDI *i.m.*, 140.

[52] Császár Ferenc: *Petőfi Sándor költeményes munkái.* Irodalmi Őr 1845. aug. 16. ENDRŐDI *i.m.*, 114.

[53] Erdélyi 1840-ben határozza meg az új korszak határát Petőfi-tanulmányában.

elméleti rendszerként,[54] hanem inkább a nemzeti irodalom megteremtésének mindenek fölé helyezett vágyaként - egyre központibb szerepet játszott a kor elméleti gondolkodásában és (szép)irodalmi gyakorlatában. (Gondoljunk többek között a Kisfaludy Társaság 1841-es e tárgyban kiírt pályázatára, Pulszky Ferenc *Emlény*ben közölt mondagyűjtésére, Szakál Lajos *Czimbalom*jára, vagy Erdélyi tanulmányaira és gyűjtést koordináló tevékenységére, majd az évtized közepén és végén megjelent *Népdalok és Mondák* három kötetére stb.) A negyvenes évek tehát, amely súlyosan terhelt a „nemzetteremtés" vágyának és elméletének a politikai cselekvés terén való artikulálódásával, egyben a már évtizedes népiesség-elméletek beérésének időszaka is.

Úgy tűnik, hogy a nemzeti irodalomra való hosszú várakozás szakaszát a realizálódás korszaka követte a 40-es évtizedben, amely Petőfi felléptében konkretizálható. Petőfi gyors és látványos sikerét a közönség körében Eötvös József azzal magyarázza, hogy „Petőfi kitünőleg magyar, legkisebb műve a' nemzetiség bélyegét hordja magán, - 's ez az ok, miért nemcsak, mint sok költőnknél szavai, de az érzés is minden magyar által megértetik, mellyet dalaiban kifejez".[55] Petőfi fellépését megelőző hosszú várakozási időszak mint metafora természetesen már maga is kultikus retorikát ír elő, hiszen a nemzeti költészet végre önmagára ismer költészetében, vagy ahogyan a Hegelt mesterének valló Erdélyi János fogalmaz Petőfi alapító tettét értékelve: „Ami már költőnket elődei- és kortársaitól is megkülönbözteti, az én belátásom szerint az, hogy ő egész egyetemességgel, úgyszólván egész mellel fogta fel a nemzet költészetében: amit előtte, csak kivételképp űzött a költői csendes munkálkodás, ő előről kezdte és lelke teljes szabadságával gyakorolta. Jószelleme ugyanis mintegy megsugallá, hogy miképp *egy a nemzet nyelvben, hasonlóan egynek kell lenni költészetben is.* Ez a szerencsés ötlet vagy szerencsés gondolatfogalmazás az ő legfőbb erénye [...] melyben éppen azért visszatükrözve találá magát a nemzeti tudalom."[56]

A „nemzeti tudalom" önmagára ismerése nyomán a reformkor költőinek jövőt előkészítő munkálkodásáról a *jelen* alakítására helyeződik át a hangsúly. Ennek megfelelően nem az „apostoli tetthez"[57] kapcsolódó jövőorientált retorika lesz a költészetről szóló beszéd uralkodó alakzata, hanem a jelenhez kapcsolódó „megváltói attitűd" (illetve az Utolsó Ítélet Krisztusához kapcsolódó attitűd) metaforikája kerül az előtérbe. (Erdélyi idézett tanulmánya az első, amely Petőfivel kapcsolatban Krisztusra utaló trópusokat alkalmaz.) A reformkori költő-, és költészet-kultusz a hangsúlyt az autentikus, belülről vezérelt individuumra helyezi, aki mint „vezérköltő" a „nagy közösségi célok és törekvések előharcosává"[58] lesz. A negyvenes évekre Petőfi felléptével kirajzolódó új költő-szerep, természetesen a megelőzőnek számos elemét magába olvasztva, az individualitást már nem belülről vezéreltként értelmezi, hanem „képviseleti", „mandátumos" jellege miatt a közösség érdekeiből vezeti le.[59] Ez a közösségi jel-

---

[54] A népiesség sokféle felfogásának csoportjairól legutóbb: Korompay H. János: *Kritikatörténet, népköltészet és népiesség.* Holmi 1995. november. 1620–1628.

[55] B. Eötvös József: *Petőfi Összes Költeményei.* Pesti Hírlap 1847. Május 14. ENDRŐDI *i.m.*, 294.

[56] ERDÉLYI, *i.m.* 370.

[57] Vö.: Fenyő István: *Valóságábrázolás és eszményítés. 1830–1842.* Bp., 1990. 47–62.

[58] FENYŐ, *i.m.* 51.

[59] Ratzky Rita tanulmánya foglalkozik Petőfi szerep-váltásaival. Vö.: Ratzky Rita: *Mi a költő? (A költői szerep értelmezése Petőfinél).* It 1992/4. 740–748. A költőszerepekről általában vö.:

leg egyben egy újfajta legitimációs rendet és retorikát tesz lehetővé, ugyanis amíg a reformkor nagyjai csak „felülről", „kívülről", a humanista-klasszicista erudíciós rend(szer) felől közelíthettek a nemzeti felé, addig Petőfi közvetlenül a „nemzeti tudalom" reprezentálójaként organikusan fejlődik ki a népi-nemzeti szférájából. Arany János irodalomtörténeti vázlatában a következőket írja: „Mindenesetre el kell ismernünk, hogy bármíly szép költeményekkel gazdagítá az új iskola [Kisfaludy, Vörösmarty stb.] irodalmunkat, volt azokban némi idegenszerű, mely miatt a nemzetnek úgyszólván vérévé nem válhattak, de Petőfi által megérintett húr, egyszersmind a magyar szívnek legbensőbb húrja, s kétségkívül nincs költőnk, ki a *nemzeti* nevet annyira megérdemelné, mint ő."[60] Még a Petőfit nem túlságosan nagyra tartó Toldy is abban látja a költő korszakalkotó jelentőségét, hogy míg a népköltészetet művelők előtte azt csak mint formát művelték, addig „Petőfi, a nép közvetlen kifolyása, annak egyszersmind legtalálóbb képviselője, sőt az maga volt".[61]

Petőfi tehát mint kezdet és mint egyben egy hosszú folyamat betetőzője (alfa és ómega) csak a megváltó szerephez kapcsolódó retorikával írható le: „Megvolt a maga saját köre, választott embereiből, kik önként alárendelték magukat ítéletének, vastag bánásmódjának, kik tűrték a nyers barátot, szerették a lángeszű költőt, kinek lelke mögött láthatatlan szellem mint nagy eszmék sugallója, van mindig jelen. Petőfi mondhatá: suave est iugum meum, kedves az én igám; mert ez szóról szóra beteljesedett köre tagjain; és kor- és asztaltársai örültek tőle függeni."[62]

Az alapítóként értelmezett költő (és a kultikus kritika) költeményére mint a teremtő szó megismétlésére tekint. Az erős költő ennek megfelelően „nem hajlandó megtűrni azokat a szavakat, amelyek közé és az Ige közé ékelődnek, vagy azokat az elődöket, akik közé és a Múzsa közé állnak."[63]

(Tanulság helye: visszavonás) A Vörösmarty és Petőfi közötti barátságos viszony nem szakadt meg a vita ellenére sem. 1849-ben a háborúba induló Petőfi Vörösmartyt bízta meg, hogy legyen gyámja (apja) fiának, amennyiben vele történne valami. Vörösmarty túlélte Petőfit, az irodalomtörténet emlékezete szerint azonban Petőfi költészete messze felülmúlta Vörösmartyét, amennyiben a magyar nemzeti irodalom valóságos betetőzőjeként jut igen kitüntetett pozícióba a magyar irodalom kánonjában. Petőfi nem halt meg, él és élni fog: az irodalomtörténet Vörösmarty életművét Petőfi életműve felől olvassa és olvastatja. Holott igen tanulságosnak tűnhetne a *János vitéz*t például a *Tündérvölgy* vagy a *Csongor és Tünde* felől, *A helység kalapácsát* a *Zalán futása* felől stb. értelmezni.

Végezetül: tudjuk, hogy Petőfi az inkriminált vers kéziratát áthúzta, de nem egyszerűen az egészet egy-két vonallal, hanem akkurátusan, sorról, sorra: azaz nem egyszerűen megsemmisítette, hanem *visszaírta* a verset a hallgatásba, talán a megbánás és a vezeklés jeléül.

Szegedy-Maszák Mihály: *Szerepjátszás és költészet: összhang vagy ellentmondás?* It 1992/4. 715–729.

[60] Arany János: *A magyar irodalom története rövid kivonatban.* In: Arany János *Összes prózai művei.* Bp.- Franklin Kiadó, [é.n.] 1503–1504.

[61] Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégibb időktől a jelen korig.* (1864–1865). Bp., 1987. 368.

[62] ERDÉLYI, *i.m.* 360.

[63] BLOOM, *i.m.* 65.

Vörösmartyhoz

Midőn a nemzetgyűlésben augusztus 21-én
a hadügyben a többséggel szavazott

Hallgassak-e, mivel szeretlek,
Miként atyámat szeretem?
Hallgassak-e, mert teneked sem
Fáj majd ugy a szó, mint nekem?...
Hogy is tehetted, amit tettél,
Az isten szent szerelmeért! –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Azért hagyád el a muzsákat,
Azért tevéd le lantodat,
Hogy, földre szállván az egekből,
Tüstént besározd magadat.
Sarat, sarat kell látnom rajtad!
Inkább szeretnék látni vért. –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Ime a sas, ha itt alant van
A földön, milyen nagy madár,
S olyan kicsiny, hogy alig látszik,
Midőn a fellegekben jár.
Te fönn valál nagy, s lenn kicsiny vagy;
Az ember ily csodát nem ért. –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Megunta azt a szennyes pályát
A nemzet, melyen eddig ment,
Kiküzködé magát belőle,
S uj célt tüzött ki odafent,

S ti visszahurcoljátok őt a
Mocsárba, honnan már kiért. –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Mit bánom én, hogy nem magad vagy,
Hogy ott száz és száz van veled?
Habár ott volna valamennyi,
Itt kéne lenni teneked.
Ha a költő is odahagyja,
Ki küzd aztán a jó ügyért? –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Te voltál a nemzet költője?
Te írtad azt a Szózatot,
Mely szólt egy országnak szivéhez?...
Azt most mát szétszakíthatod,
Mert hieroglif lett belőle,
Amelyet senki meg nem ért. –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Ki hitte volna? én nem hittem,
Hogy neved is, e fényes név,
Hazánk egén csak rövid létű
Futócsillag volt, nem egyéb.
Omoljatok, szemem könyűi,
E lehullott szép csillagért! –
Nem én tépem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Pest, 1848. augusztus 22.